

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-65-107>

УДК 631.147(477)

СУЧАСНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ОРГАНІЧНОГО СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

MODERN ASPECTS OF THE DEVELOPMENT OF ORGANIC AGRICULTURE IN UKRAINE UNDER WAR CONDITIONS

Хаєцька Ольга Петрівнакандидат економічних наук, доцент, завідувачка кафедри,
Вінницький національний аграрний університет
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-0262-1455>**Удалов Дмитро Костянтинович**магістр,
Вінницький національний аграрний університет
ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-3551-9902>**Khaietska Olha, Udalov Dmytro**

Vinnytsia National Agrarian University

У статті досліджено сучасні аспекти розвитку органічного сільського господарства в Україні в умовах війни. Встановлено, що до початку України мала сприятливі умови для розвитку органічного сектору, в той час як військові дії значно вплинули на зменшення площ сільськогосподарських угідь, відбулось пошкодження інфраструктури, виникли проблеми з логістикою, що вплинуло на зміну вектору розвитку органічного ринку, проте органічне сільське господарство має потенціал для відновлення та розвитку. Висвітлено Світові площі виробництва органічної продукції, які мають тенденцію до зростання в динаміці за роками. Зазначено основні принципи органічного виробництва, серед яких виділяють принципи здоров'я, екології, справедливості та турботи. У статті наведено наслідки війни на сільське господарство України, зокрема наведено динаміку кількості органічних операторів та площі органічних угідь в Україні з 2010 рік по 2022 рік. Представлено органічну карту України у 2022 році, де відзначено, що найбільші площі були зосереджені у Одеській, Житомирській, Запорізькій, Херсонській, Полтавській областях, але за час війни відбулись значні зміни. Відображено підтримка органічного сектору в Україні та грантові програми, а також частка країн-експортерів у загальному обсязі імпорту органічної агропродовольчої продукції. Наведена динаміка обсягів імпорту органічної продукції за країною експорту, лідером серед яких у 2023 році були Еквадор та Китай, хоча у попередньому році це були Домініканська Республіка та Україна. Україна є ключовим постачальником органічних зернових та олійних культур, фруктів та ягід. Незважаючи на складні умови, органічний сектор в Україні продовжує розвиватися, зберігаючи стабільні позиції на міжнародному ринку. Актуальність теми зумовлена потребою адаптації аграрних практик до нових реалій, що створює унікальні виклики та можливості для розвитку органічного сільського господарства в Україні.

Ключові слова: органічне виробництво, ринок органічної продукції, органічна продукція, аграрний сектор, експорт.

The article explores the current aspects of the development of organic agriculture in Ukraine under the conditions of war. It was established that Ukraine had favorable conditions for the development of the organic sector before the war, but military actions significantly affected the reduction of agricultural land, damaged infrastructure, and caused logistical problems, which led to a shift in the development vector of the organic market. However, organic agriculture has the potential for recovery and growth. The article highlights global trends in organic production, which have shown an upward trajectory over the years. It also outlines the main principles of organic production, including the principles of health, ecology, fairness, and care. The article presents the consequences of the war on Ukraine's agriculture, specifically showing the dynamics of the number of organic operators and the area of organic land in Ukraine from 2010 to 2022. The organic map of Ukraine in 2022 is presented, noting that the largest areas were concentrated in the Odesa, Zhytomyr, Zaporizhzhia, Kherson, and Poltava regions, although significant changes

occurred during the war. The article also reflects the support for the organic sector in Ukraine, including grant programs, and the share of exporting countries in the total volume of organic agri-food imports. The dynamics of organic product imports by country of export are presented, with Ecuador and China leading in 2023, although in the previous year it was the Dominican Republic and Ukraine. Ukraine is a key supplier of organic grains, oilseeds, fruits, and berries. Despite challenging conditions, the organic sector in Ukraine continues to develop, maintaining stable positions in the international market. The relevance of the topic is due to the need to adapt agricultural practices to new realities, which creates unique challenges and opportunities for the development of organic agriculture in Ukraine.

Keywords: Organic production, organic market, organic products, agricultural sector, export.

Постановка проблеми. Органічне сільське господарство в Україні, що раніше характеризувалося значним потенціалом для екологічного, економічного та соціального розвитку, наразі стикається з безпрецедентними викликами через військову агресію з боку росії. До початку війни Україна мала сприятливі умови для розвитку органічного сектору, зокрема наявність великих територій сільськогосподарських земель, зацікавленість фермерів у впровадженні органічних методів, а також зростаючий попит на органічну продукцію на внутрішньому та зовнішньому ринках.

Однак, військові дії кардинально змінили ситуацію. Багато органічних ферм опинилися в зонах бойових дій або на окупованих територіях, що призвело до втрати доступу до цих земель та їх руйнування. Це, в свою чергу, викликало різке скорочення виробництва органічної продукції, ускладнення логістики та експортних операцій.

Крім того, війна спричинила значні фінансові та інфраструктурні втрати, які негативно вплинули на можливості інвестування та модернізації органічного сектору. Проблеми з доступом до насіння, добрив та інших необхідних ресурсів ще більше ускладнили ситуацію. Також погіршився доступ до технологій і знань, що є критично важливим для розвитку сучасного органічного сільського господарства. Водночас, органічне сільське господарство має значний потенціал для відновлення та розвитку навіть в таких важких умовах. Важливим завданням є визначення шляхів подолання існуючих бар'єрів та використання можливостей, які відкриваються перед органічним сектором.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання вивчення потенціалу органічного сільського господарства активно вивчається як українськими, так і зарубіжними вченими. Науковці, такі як Амонс С. Е., Геєць В. М., Калетнік Г. М., Мазуренко С. М., Хаєцька О. П., Харченко В. В., Городняк І., а також зарубіжні дослідники Н. Willer, J. Lernoud [13] та ін. Науковці присвячували свої дослідження аналізу

органічного сільського та розробляли пропозиції щодо підвищення рівня інноваційної активності аграрних підприємств.

Формулювання цілей статті. Метою цієї статті є оцінка сучасних аспектів розвитку органічного сільського господарства України в сучасних умовах, а також визначення можливостей для його відновлення та розвитку в післявоєнний період.

Виклад основного матеріалу дослідження. Усвідомлення населення щодо власного здоров'я, чистого довкілля та прагнення до споживання чистих продуктів сприяє розвитку органічного ринку. Органічне сільське господарство в Україні, як і в багатьох інших країнах, перебувало на етапі інтенсивного розвитку. В Україні регулюється Законом України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції», а також іншими відповідними нормативно-правовими актами [1].

Світовий ринок виробництва органічної продукції має стійку тенденцію до зростання. До кінця 2022 року площі під органічну продукцію склали 96,4 мільйона гектарів, що на 26,6 відсотка або 20,3 мільйона гектарів більше, ніж у 2021 році. (рис. 1).

Як видно із рис. 1, обсяг світового ринку органіки з 2000 р. зріс майже у 7 разів. У 2023 р. він становив 128,7 млрд євро, що майже на 4 млрд євро більше, ніж у 2021 році [2].

Протягом останніх років, до повномасштабного вторгнення росії на територію України, на внутрішньому споживчому ринку спостерігалось розширення асортименту органічних продуктів через мережі супермаркетів. Основними видами органічної продукції, які споживаються в Україні, є молоко та молочна продукція, овочі, фрукти та гриби, мед, круп'яні і зернові вироби, борошно, насіння, яйця, м'ясна продукція, олія, цукор та інша продукція.

Виробництво органічної потрібно неможливе без дотримання основних принципів (табл. 1), що були розроблені ще в 80-ті роки минулого століття Міжнародною Федера-

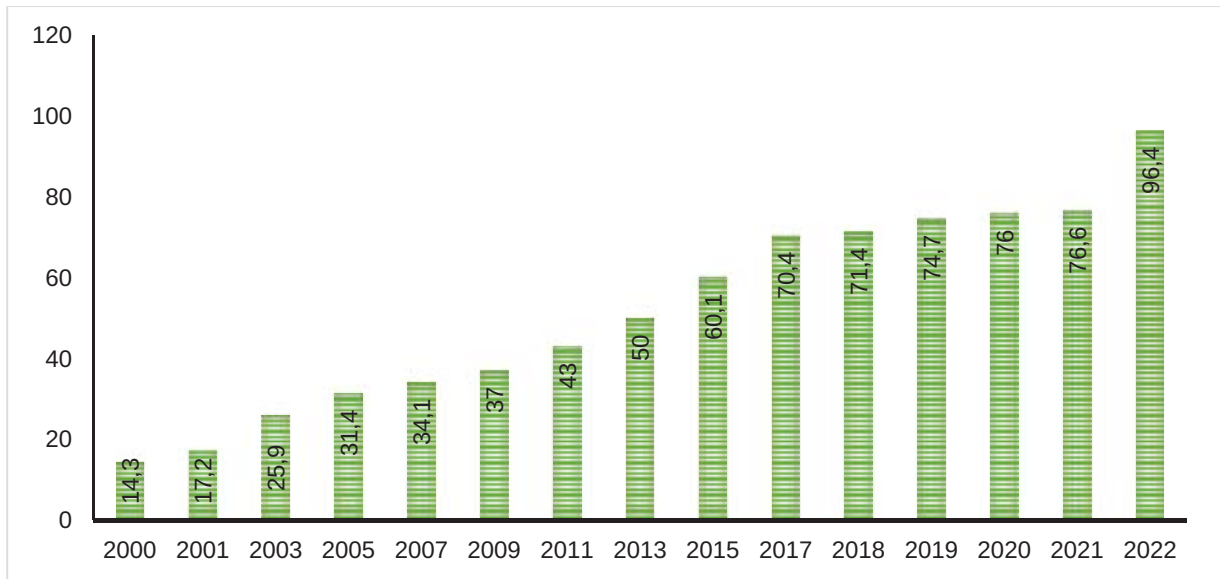

Рис. 1. Світове площі виробництва органічної продукції, млн га [11]

цією руху за органічне сільське господарство (IFOAM). Ці принципи є основою для розвитку органічного сільського господарства. Вони відображають можливості, які органічне сільське господарство може відкрити для світу та бачення шляхів поліпшення ведення сільського господарства в глобальному масштабі [8; 9].

Через повномасштабну війну внутрішні продажі української органічної продукції скоротилися на 36% за обсягом (6 280 т) та на 48% за вартістю (близько 17 млн дол США) у 2022 році порівняно з 2021 роком [3].

Війна впливає на розвиток сільського господарства в Україні в цілому, викликаючи певні наслідки:

1. Відбулося зменшення площ сільськогосподарських угідь. Станом на 31 грудня 2022 року загальна площа сільськогосподарських угідь, зайнятих під органічним вироб-

ництвом та в перехідному періоді, становила 263 619 га, зокрема, площа з органічним статусом – 246 126 га. Як видно з рис. 3, до 2019 року ці площі зростали, досягнувши піку в 467 980 га, але в 2022 році вони зменшилися на 38% порівняно з попереднім роком (422 299 га, що становить 1% від усіх сільськогосподарських земель України). За цим показником станом на 2020 рік Україна займала 21 місце у світі (перше місце – Австралія з 35,7 млн га) та 13 місце в Європі (перше місце – Франція з 2,6 млн га) [4].

У 2021 році, до війни, Херсонська область була лідером за площею сільськогосподарських земель, зайнятих під органічним виробництвом (приблизно 62 000 га), то в 2022 році, через значні втрати територій внаслідок окупації, ця площа скоротилася до 29 413 га [4].

Загалом, станом на 2021 рік в Україні нараховувалось 528 операторів ринку органіч-

Таблиця 1

Основні принципи органічного виробництва

Принцип Здоров'я	Органічне сільське господарство має підтримувати та поліпшувати здоров'я ґрунту, рослини, тварини, людини та планети як єдиного й неподільного цілого
Принцип екології	Органічне сільське господарство має ґрунтуватися на принципах природних екологічних систем і циклів, працюючи, співіснуючи з ними та підтримуючи їх
Принцип справедливості	Органічне сільське господарство має базуватися на відносинах, що гарантують справедливість з врахуванням інтересів довкілля та життєвих можливостей
Принцип турботи	Управління органічним сільським господарством повинне мати попереджувальний і відповідальний характер для захисту здоров'я й добробуту як нинішніх і майбутніх поколінь, так і довкілля

Джерело: [10]

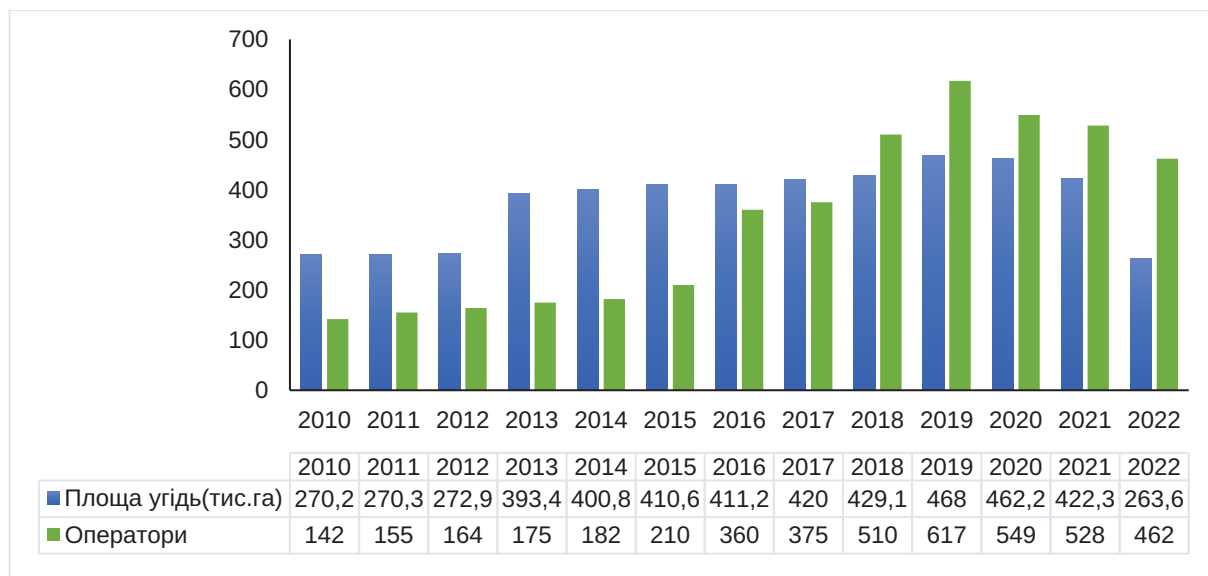

Рис. 2. Динаміка кількості органічних операторів та площі органічних угідь в Україні, тис га [4]

ної продукції, з яких 418 були виробниками сільськогосподарської продукції. Особливо виділявся 2019 рік, коли кількість органічних операторів в Україні досягла 617 (рис. 2, 3), у 2022 році їх кількість зменшилася до 462.

2. Пошкодження інфраструктури та ресурсів. Війна негативно вплинула на інфраструктуру аграрного сектора в Україні. Багато органічних господарств, розташованих у зонах конфлікту, постраждали від прямого руйнування полів, складів та іншої інфраструктури. Згідно з даними Державної служби статистики України, у 2023 році було зафіксовано понад 20% зниження продуктивності сільського господарства в зонах бойових дій у порівнянні з довоєнним періодом [6].

3. Під час військових дій на території нашої країни відбулись значні проблеми з постачанням і логістикою. Війна ускладнила постачання органічних добрив, насіння та іншої необхідної продукції. Через війну порушено логістичні шляхи та знищено велику кількість складів по території всієї України. Тривалий час був заблокований доступ до портів України, а до деяких взагалі втрачений контроль.

4. Зміни в ринковій ситуації. Війна вплинула на функціонування ринку органічної продукції. З одного боку, попит на органічні продукти зростає через збільшення усвідомленості споживачів щодо здорового харчування. З іншого боку, проблема високих цін і нестабільності ринку заважає розвитку органічного сектору. Вартість органічних продуктів в Україні постійно зростає через зростання витрат на виробництво і транспортування.

Незважаючи на повномасштабну війну, органічний ринок продовжує свою діяльність та активно шукає нові можливості не тільки для відновлення, але й для створення доданої вартості та пошуків нових експортних ринків. 2023 став роком впровадження органічного законодавства України у повному обсязі та початку роботи двох державних реєстрів у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції.

У травні 2023 року Національне агентство з акредитації України видало перший сертифікат акредитації сертифікаційному органу ТОВ «Органік Стандарт». У червні того ж року Міністерство аграрної політики та продовольства включило цю компанію до Державного реєстру сертифікаційних органів у сфері органічного виробництва. Це надало їй право розпочати сертифікацію органічного виробництва та обігу відповідно до українських норм [5].

17 серпня 2023 року запрацював Державний реєстр операторів, які виробляють продукцію відповідно до вимог законодавства в сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічних товарів. Станом на середину грудня у реєстрі зареєстровано 113 операторів. На полицях супермаркетів і спеціалізованих магазинів вже доступні органічні продукти від українських виробників, які мають державний логотип для органічної продукції [5].

Попри війну, українські аграрії продовжують знаходити шляхи для вирощування, переробки та збуту органічної продукції. Так,

Рис. 3. Органічна карта України, 2022 рік [10]

24 оператори органічного ринку отримали підтримку в рамках 3-го етапу грантової програми «Підтримка органічного сектору в Україні», яку ініційовано громадською спільнотою «Органічна ініціатива [5].

У 2023 році частка української органічної агропродовольчої продукції у загальному обсязі імпорту до ЄС становила 7%. Україну входить в ТОП-5 європейських країн-експортерів, якій передують Перу, Домініканська Республіка, Китай та Еквадор. У 2022 році така частка складала 8% і Україна посідала 3-тє місце у цьому рейтингу. Відповідно до звіту Єврокомісії, Україна продовжує займати п'яте місце серед найбільших постачальників органічної агропродовольчої продукції до ЄС з-поміж 125 країн (рис. 5).

Україна стабільно входить до п'ятірки лідерів, що демонструє значний рівень експорту органічних товарів до Європейського Союзу. У 2023 році Україна імпортувала до ЄС 173,7 тис т органічної продукції, що на 20,7% менше, ніж у 2022 році, коли цей показник становив 219,1 тис т, але навіть в умовах війни Україна зберігає лідерські позиції (табл. 2).

Україна є ключовим постачальником органічних зернових та олійних культур, а з 2023 року – також фруктів та ягід. Ці категорії складають значну частину імпорту з України

до ЄС, забезпечуючи стабільність і різноманітність органічної продукції на європейському ринку (табл. 3).

Як ми бачимо, загальний імпорт сільськогосподарської продукції в Україну в 2023 році зменшився на 20,7% порівняно з 2022 роком, з 219 125 т. до 173 720 т. Найбільшу частку імпорту становили зернові (окрім пшениці та рису), які, незважаючи на спад на 28,8%, все ще займали 38,2% від загального імпорту. Імпорт сої збільшився на 27,5%, що становило 22,5% частки, відображаючи потребу в цій культурі. Також незначно зросли поставки фруктів, окрім цитрусових та тропічних (5,7%). Значне зниження спостерігалось у імпорті олійних культур (-30,8%), пшениці (-47,1%) та овочів (-55,8%).

Висновки. Органічне сільське господарство в Україні, незважаючи на виклики, що постали перед країною через повномасштабну війну, продовжує демонструвати стійкість та розвиток. Протягом останніх років було здійснено значні кроки в напрямку законодавчого регулювання та підтримки органічного виробництва, що дозволило Україні залишатися серед лідерів у постачанні органічної продукції до ЄС.

Запровадження нового законодавства та запуск державних реєстрів сприяли підви-

Рис. 4. Підтримка органічного сектору в Україні [6]

Рис. 5. Частка (%) країн-експортерів у загальному обсязі імпорту органічної агропродовольчої продукції, 2022 р. (внутрішнє коло) і 2023 р. (зовнішнє коло) [11]

щенту прозорості та ефективності органічного сектору. Незважаючи на скорочення обсягів виробництва та експорту внаслідок війни, українські виробники продовжують знаходити шляхи для забезпечення внутрішнього та зовнішнього ринків якісною органічною продукцією. Україна зберігає свої позиції серед провідних експортерів органічної продукції в Європу, що свідчить про значний потенціал та конкурентоспроможність укра-

їнського аграрного сектору на міжнародній арені.

Тривалий розвиток органічного руху в Україні є важливим для подальшого відновлення країни, забезпечення продовольчої безпеки та підтримки здоров'я населення. Попри всі труднощі, українські аграрії продовжують адаптуватися до нових умов, зберігаючи при цьому високі стандарти якості та безпеки органічної продукції.

Таблиця 2

Динаміка обсягів імпорту органічної продукції за країною експорту, т [11]

№ п/п	Країна-експортер	Імпорт 2022	Імпорт 2023	Зміна (%)	Частка у загальному обсязі (% , 2023)	Сукупна частка (% , 2023)
1	Еквадор	345 522	359 554	4,1	14,5	14,5
2	Китай	194 101	200 170	3,1	8,1	22,6
3	Домініканська Республіка	251 378	191 788	-23,7	7,7	30,3
4	Перу	197 297	182 270	-7,6	7,4	37,7
5	Україна	219 125	173 720	-20,7	7	44,7
6	Туреччина	104 041	150 012	44,2	6,1	50,7
7	Колумбія	120 875	120 189	-0,6	4,9	55,6
8	Того	125 619	104 068	-17,2	4,2	59,8
9	Індія	139 243	68 109	-51,1	2,7	62,5
10	Сполучене Королівство	52 917	56 471	6,7	2,3	64,8

Таблиця 3

Динаміка обсягів імпорту органічної продукції з України за категорією продукції, т [11]

	Імпорт 2022	Імпорт 2023	Зміна (%)	Частка (% , 2023)
Зернові, окрім пшениці та рису	93 125	66 312	-28,8	38,2
Соя	30 673	39 119	27,5	22,5
Фрукти, свіжі або сушені, окрім цитрусових і тропічних фруктів	16 246	17 165	5,7	9,9
Насіння олійних культур, окрім сої	20 416	14 133	-30,8	8,1
Макуха	13 732	11 697	-14,8	6,7
Пшениця	20 797	11 007	-47,1	6,3
Рослинні олії, окрім пальмової та оливкової олії	8 220	3 960	-51,8	2,3
Фруктові соки	4 980	2 998	-39,8	1,7
Борошно та інша продукція борошномельно-круп'яної промисловості	3 016	2 676	-11,3	1,5
Тропічні фрукти, свіжі або сушені, горіхи та спеції	2 914	2 069	-29	1,2
Овочі, свіжі, охолоджені та сушені	2 739	1 211	-55,8	0,7
Яйця і мед	680	640	-5,8	0,4
Разом	219 125	173 720	-20,7	100
Частка зазначених продуктів у загальному обсязі (%)	99	100		

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Закон України «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини». Відомості Верховної Ради (ВВР). 2014. № 20–21. С. 721
2. Площа сільськогосподарських угідь в Україні з органічним статусом – 246 126 га. URL: <https://www.agroperspectiva.com/ru/news/190826> (дата звернення: 13.07.2024).
3. Global Organic Farmland and Market Continued to Grow in 2021. URL: <https://www.ifoam.bio/news/global-organic-farmland-and-market-continued-grow-2021#:~:text=In%202021%2C%20organic%20retail%20sales,of%20the%20end%20of%202021> (дата звернення: 02.07.2024).
4. Інфографіка. OrganicInfo – інформаційний портал. URL: <https://organicinfo.ua/infographics/organic-map-of-ukraine-2022/> (дата звернення: 20.07.2024).

5. Дані оперативного моніторингу за 2021 рік. OrganicInfo – інформаційний портал. URL: https://organicinfo.ua/wp-content/uploads/2022/09/Taras-Vysotskyi_UA-Ministry_23.09.2022-UA.pdf (дата звернення: 20.07.2024).
6. Дані сайту «Органічна ініціатива» <https://organicinitiative.org.ua/news/3d-phase-results/> (дата звернення: 20.07.2024).
7. Державна служба статистики. <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 22.07.2024).
8. Постанова ЄС 834/2007 від 28 червня 2007 року стосовно органічного виробництва і маркування органічних продуктів, та скасування Постанови (ЄЕС) № 2092/91 URL: <http://eurlex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:02007R0834-20130701>
9. Принципи органічного сільського господарства. Федерація органічного руху в Україні. URL: <http://www.organic.com.ua/uk/homepage/2010-01-26-13-40-47>
10. European commison. EU Agricultural Economic briefs. URL: https://agriculture.ec.europa.eu/document/download/3f8a9f29-8093-4d67-9a26-0655ef1f1cbb_en?filename=analytical-brief-4-eu-organic-imports_en.pdf (дата звернення 25.07.2024)
11. FiBL & IFOAM – ORGANICS INTERNATIONAL. The World of Organic Agriculture Statistics & Emerging Trends 2024 URL: https://www.fibl.org/fileadmin/documents/shop/1747-organic-world-2024_light.pdf
12. Федерація органічного руху України. URL: <https://organic.com.ua/> (дата звернення: 25.07.2024)
13. Хаєцька О. П. Перспективи розвитку ринку органічної продукції в Україні та світі. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2019. № 6 (46). С. 38–48. DOI: 10.37128/2411-4413-2019-6-5 URL: <http://efm.vsau.org/uk/particles/perspektivi-rozvitku-rinku-organichnoyi-produkciyi-v-ukrayini-ta-sviti>.

REFERENCES:

1. Zakon Ukrainy «Pro vyrobnytstvo ta obih orhanichnoi silskohospodarskoi produktsii ta syrovyny» (Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR) [Law of Ukraine “Production and Circulation of Organic Agricultural Products and Raw Materials” (Bulletin of the Verkhovna Rada (BVR)]. (2021) Vol. 20–21, 721. (in Ukrainian)
2. Ploshcha silskohospodarskykh uhid v Ukraini z orhanichnym statusom [Area of agricultural land in Ukraine with organic status]. Available at: <https://www.agroperspektiva.com/ru/news/190826> (in Ukrainian)
3. Global Organic Farmland and Market Continued to Grow in 2021. Available at: <https://www.ifoam.bio/news/global-organic-farmland-and-market-continued-grow-2021#:~:text=In%202021%2C%20organic%20retail%20sales,of%20the%20end%20of%202021>
4. Infografika. OrganicInfo – informatsiyni portal [Infographics. OrganicInfo – Information Portal]. Available at: <https://organicinfo.ua/infographics/organic-map-of-ukraine-2022/> (in Ukrainian)
5. Dani operatyvnoho monitorynhu za 2021 rik. OrganicInfo – informatsiyni portal [Data of Operational Monitoring for 2021. OrganicInfo – Information Portal]. Available at: https://organicinfo.ua/wp-content/uploads/2022/09/Taras-Vysotskyi_UA-Ministry_23.09.2022-UA.pdf. (in Ukrainian)
6. Dani сайту «Orhanichna initsiatyva» [Data from the “Organic Initiative” website]. Available at: <https://organicinitiative.org.ua/news/3d-phase-results/> (in Ukrainian)
7. Derzhavna sluzhba statystyky [State Statistics Service]. Available at: <https://www.ukrstat.gov.ua> (in Ukrainian)
8. Postanova YeS 834/2007 vid 28 chervnia 2007 roku stosovno orhanichnoho vyrobnytstva i markuvannia orhanichnykh produktiv, ta skasuvannia Postanovy (leES) № 2092/91 [EU Regulation 834/2007 of June 28, 2007, on organic production and labeling of organic products, repealing Regulation (EEC)]. Vol. 2092/91. Available at: <http://eurlex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:02007R0834-20130701>
9. Perspektyvy rozvytku rynku orhanichnoi produktsii v Ukraini ta sviti [Principles of Organic Agriculture. Federation of Organic Movement in Ukraine]. Available at: <http://www.organic.com.ua/uk/homepage/2010-01-26-13-40-47> (in Ukrainian)
10. European commison. EU Agricultural Economic briefs. Available at: https://agriculture.ec.europa.eu/document/download/3f8a9f29-8093-4d67-9a26-0655ef1f1cbb_en?filename=analytical-brief-4-eu-organic-imports_en.pdf
11. FiBL & IFOAM – ORGANICS INTERNATIONAL. The World of Organic Agriculture STATISTICS & EMERGING TRENDS 2024. Available at: https://www.fibl.org/fileadmin/documents/shop/1747-organic-world-2024_light.pdf
12. Federatsiia orhanichnoho rukhu Ukrainy [Federation of Organic Movement of Ukraine]. Available at: <https://organic.com.ua/> (in Ukrainian)
13. Khayetska, O. P. (2019). Perspektyvy rozvytku rynku orhanichnoi produktsii v Ukraini ta sviti [Prospects for the Development of the Organic Product Market in Ukraine and the World]. *Ekonomika, finansy, menedzhment: aktualni pytannia nauky i praktyky – Economics, finance, management: current issues of science and practice*, vol. 6 (46), 38–48. (in Ukrainian)